

КАРПАТСЬКА СІЧ: ВІД ПАРАМІЛІТАРНОГО ФОРМУВАННЯ – ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ

© Буковський І.В., 2013

Розглянуто умови, причини та характер утворення Карпатської Січі, її перетворення з парамілітарних гуртків у національне військо та його боротьба з захисту Карпатської України.

The conditions, causes and nature of formation of the Carpathian Sich, its conversion from paramilitary circles into a national army and also its struggle to protect Carpathian Ukraine are considered.

Впродовж ХХ ст. український народ здійснив кілька відчайдушних спроб здобути свободу і незалежність. Робив він це за першої-ліпшої нагоди, як тільки з'являлися сприятливі для цього умови. Але, на жаль, ці спроби не завжди були вдалимими. Перша нагода виникла у ході національної революції 1917–1921 рр. Через непереборні причини вона не принесла бажаного для українців результату.

Після поразки революції територія України була поділена між чотирма країнами. Одвічно українські землі Закарпаття, згідно з Сен-Жерменським договором, опинилися в складі Чехословаччини. Але ще до поразки революції, після розпаду Австро-Угорської імперії, закарпатські українці чітко визначилися зі своїм майбутнім – стати громадянами вільної, незалежної і соборної України. На Народних зборах у Хусті була проголошена злука з Українською Народною Республікою. Хоча тоді цьому не судилося статися, закарпатці завжди прагнули жити у лоні матері-України. Державницькі змагання закарпатських українців продовжувалися у 20–30-х рр. ХХ ст. Апогеєм цих змагань стали події 1938–1939 рр. напередодні Другої світової війни, коли було проголошено утворення незалежної Карпатської України [1].

Тривалий час події на Закарпатті у 1938–1939 рр. замовчувалися або грубо викривлялися. Особливо це стосується радянського періоду. Радянські історики, якщо і згадували про ці події, то виключно негативно зображали цей період, керівників Карпатської України та її захисників. Визвольний рух на Закарпатті видавався як авантюра кількох націоналістів, які не відображали волю народу. А члени Карпатської Січі характеризувалися як злочинці і посібники фашизму.

Тільки після проголошення незалежності України у 1991 р. стала відновлюватися історична правда про Карпатську Україну, про Карпатську Січ та їх керівників. Окремі фрагменти історії цього періоду в Закарпатті знайшли відображення у наукових дослідженнях, публікаціях, спогадах і мемуарах, хоча перед дослідниками Карпатсько-української держави та її збройних формувань ще доволі багато роботи, оскільки потребують об'єктивної оцінки багатьох подій тих часів.

Мета роботи – дослідити історію формування Збройних сил Карпатської України – Організації Національної Оборони Карпатська Січ (ОНОКС).

В реаліях, що склалися у Закарпатті в 20–30-х рр. ХХ ст., швидко зростали національна самосвідомість українців та їх прагнення до самостійності. Це викликало різко зростаючий спротив з боку сусідніх Угорщини і Польщі. Вони хотіли встановити спільний угорсько-польський кордон за рахунок території Закарпаття. В останній чверті 1930-х рр. уряди цих країн масово стали засилати на територію краю спеціально підготовлені диверсійні групи з метою дестабілізації ситуації, послаблення впливу органів управління, викликати страх і зневіру у населення. Наприклад, за даними П. Стерчо, в період з літа 1938 р. на територію Закарпаття з боку Угорщини було закинено двадцять батальйонів терористів [2]. Вони підривали мости, нападали на державні установи, вдавалися до вбивств тощо [3].

Вороги українства прагнули посіяти хаос серед населення. І головним ініціатором цього хаосу в Закарпатті була нацистська Німеччина, яка хотіла використати його для розчленування Чехословаччини і встановлення “нового порядку” у Європі. Оскільки чехословацький уряд не міг, а інколи і не хотів забезпечити безпеку краю, виникла гостра потреба організувати власну військову оборону.

З ініціативи представників націоналістичних організацій 4 вересня 1938 р. в м. Ужгороді відбулися установчі збори, які започаткували Українську Національну Оборону (далі УНО). Вона розглядалася як напівмілітарна організація оборонного характеру. Її керівний провід очолив С. Росоха. До нього увійшли також заступник голови, секретар, організаційний референт, скарбник і представники від кожного повіту – загалом 12 осіб. Створено також військовий штаб у кількості трьох осіб: полковник Аркас, Стефанів і сотник Клименко [4, с. 73].

Наступним кроком було створення окружних і повітових комендатур у містах, а також відділів у великих селах. Ці відділи, як правило, налічували від п'ятих сотень до тисячі членів. Командирами в них ставали старшини резерву чехословацької армії або колишніх армій УНР та ЗУНР. Зброю вони собі здобували шляхом роззброєння угорських та польських диверсантів. Взагалі озброєння цих формувань було найважчим питанням, які вирішувалися під час їх створення. Організаційне оформлення комендатур і відділів було проведено дуже оперативно, фактично протягом місяця [5, с. 469].

Перед тим, як висвітлити перетворення УНО в Організацію національної оборони “Карпатська Січ”, слід кілька рядків присвятити історії виникнення оборонних структур Карпатської України. Діючи виключно у межах правового поля, чинного в Чехословаччині законодавства, культурно-просвітницькі організації Закарпаття поступово стали відроджувати традиційні для доби Австро-Угорської монархії об'єднання молоді, в яких формувалися початкові задатки військово-фізичного вишколу.

Збереглася, щоправда, обмежена та фрагментарна документальна інформація про започаткування у Закарпатті, як раніше і в Галичині, ще в XIX ст. гімнастично-пожежного товариства “Сокіл”, згодом “Січ”, які об'єднували студентів, гімназистів, молодих ремісників, молоду інтелігенцію. У цих гуртках, осередках, секціях, крім занять спортом, велася широка патріотична та культурно-просвітницька робота. Основною метою осередків, крім фізичного загартування молоді, було виховання почуття національної свідомості, єдності, самодисципліни, патріотизму і честі.

Зокрема, осередки “Січі” намагалися відроджувати український військовий дух, січові звичаї, демократичні засади співжиття, товариську солідарність, високу громадянську мораль, заохочувати самоосвіту молоді. Також там велась боротьба проти пияцтва, угодовства, москвофільства. Згодом гімнастично-пожежні товариства, товариства “Сокіл”, “Пласт” та “Січ” реформувалися та налагодили співпрацю між собою на спільному ґрунті фізичного гарту молоді.

Під егідою осередків товариства “Сокіл” проводилися спортивні змагання, працювали курси, гуртки пожежної охорони, створювалися секції з занять гімнастикою, боротьбою, ігровими видами спорту, а також стрільбою. Поступово гімнастично-пожежне спрямування діяльності цих осередків гармонійно поєдналося з посиленням спортивно-патріотичної діяльності. Поряд із заняттями спортом молодь набувала початкового військового вишколу, залучалася до відзначення національних традицій. Щодо пластунського руху, то його активно підтримувала церква [6, с. 9–15].

Доречно зауважити, що багато галичан – колишніх офіцерів Української Галицької Армії (УГА) та активістів організації українських націоналістів (ОУН), – вливаючись в ряди національно-визвольних організацій на Закарпатті, були свято переконані, що національним спортивно-патріотичним організаціям доцільно надати військового характеру, прищеплюючи учасникам навички початкового військового вишколу. Чимало політичних діячів того часу були переконані у тому, що учасники спортивно-патріотичних об'єднань, на випадок потреби захисту рідного краю, можуть стати зародком майбутніх національних військових формувань. Це передбачення згодом було історично доведено, оскільки колишні члени осередків “Сокола”, “Пласту” та “Січі” стали кістяком і опорою підрозділів Карпатської Січі.

У 30-ті роки минулого століття стали формуватися перші парамілітарні інституції в Закарпатті. Ініціатива їх створення належить відомим на той час громадським та політичним діячам

краю. Аналіз установчих документів, зокрема статутів та актів про утворення організацій, породжує сьогодні багато зауваг. За певних умов організаційні заходи, програмні засади створення військових формувань, які в майбутньому повинні були захистити Карпато-Українську державу, можна було здійснити чіткіше та продуманіше.

Як свідчать документи, на Закарпатті, після закінчення Першої світової війни, було чимало українців з великим військовим досвідом, отриманим ще за часів служби в австро-угорській армії, в УГА, збройних силах Чехословаччини, які були готові стати до лав Карпатської Січі. Певна кількість добровольців нелегально проникла на Закарпаття з Галичини, Волині, Буковини та інших регіонів України. Тому потрібен був заклик уряду Карпатської України масово поповнювати лави Карпатської Січі, оскільки гостро не вистачало підготовлених кадрів. А над державою нависла смертельна небезпека. Але такого заклику не прозвучало. Чому? Існує кілька причин:

по-перше, тривалий час діяли конституційні обмеження щодо можливості створення будь-яких військових формувань на території Чехословаччини. До того ж уряд Карпатської України, і особисто А. Волошин, сподівалися на захист з боку збройних сил Чехословаччини – на той час достатньо боєздатних, які спроможні захистити край [7, кар. 606];

по-друге, уряд і А. Волошин володіли достовірною інформацією про “жевріючу” у надрах Карпатської Січі змову з метою усунення від влади уряду, який, як видавалось змовникам, не достатньо радикально зміцнював Карпатську Січ [8, ф.3, спр.18, арк. 32];

по-третє, позначилися відсутність коштів, обмежені можливості держави забезпечити військові формування Карпатської Січі зброєю, засобами транспорту і зв’язку, необхідним майном, харчуванням. Не було умов для організації нормального військового вишколу січовиків;

по-четверте, Карпатська Україна існувала в умовах майже повної відсутності можливості підтримувати повноцінні контакти на міжнародній арені. Отже, доводилось розраховувати лишень на власні сили.

Подальші зміни у створенні Збройних сил Карпатської України відбулися в умовах ускладнення міжнародної ситуації. Згідно з рішенням віденського, так званого, “німецько-італійського” арбітражу від 2 листопада 1938 р., до Угорщини відійшла південна частина українського Закарпаття. В результаті цього була перенесена столиця з Ужгорода до Хуста. На то й же листопад 1938 р. припадає перетворення УНО в Організацію Національної Оборони Карпатської Січі (ОНОКС).

Частково підсумовуючи вищезазначене, слід вказати, як впливає з дослідження провідних вчених з цієї тематики М. Вегеша, І. Стерчо, В. Худанича та інших, що перші формування національної самооборони Карпатської України почали створюватися ще на початку 30-х років ХХ ст.

“Назву Карпатська Січ, – писав один з ініціаторів створення організації Л. Гірняк, – треба завдячувати групі українських пластунів, в першу чергу ініціаторові наради в справі створення відповідної обставинам організації інж. Євгеніві Кульчицькому, званому пластунові” [9, ф. 4, спр. 45].

Як свідчать документи, 9 листопада 1938 р. в Хусті відбулися установчі збори новоствореної організації (ОНОКС), на яких був прийнятий Статут організації. У ньому головна мета Карпатської Січі визначалася так: “Оборона державних і національних інтересів Підкарпатської Русі та плекання оборонного духу в українському громадянстві краю, поборювання протидержавної пропаганди та всестороння підтримка уряду Підкарпатської Русі, зокрема підтримання ладу та безпеки”. Керівництво січовими відділами повинна була здійснювати Головна команда, що перебувала в Хусті. Командантом Карпатської Січі був обраний Д. Климпуш. До штабу організації увійшли І. Роман, І. Рогач, С. Росоха. Два останні взагалі ніколи не служили в армії, не мали жодного військового вишколу. Але цей штаб був політичною структурою. Існував ще й суто військовий штаб, сформований з досвідчених військових фахівців. Документи установчих зборів Карпатської Січі затвердив 10 листопада міністр внутрішніх справ Карпатської України Ю. Ревай [10, с. 281].

Поруч із чоловічою організацією “Січ” була створена й жіноча. Її очолила С. Тисовська. Заступником була обрана М. Химинець.

Важливу роль у подальшій розбудові та зміцненні Карпатської Січі відіграли її перший та другий з’їзди, що відбулися відповідно 4 грудня 1938 р. та 19 лютого 1939 р. у Хусті. На них

особливо наголошувалося те, що все чоловіче населення повинно бути військовозобов'язаним, володіти зброєю і бути готовим до оборони своєї держави. А Карпатська Січ розглядалася як душа держави, яка стоїть і стоятиме на захисті свого народу від нападів ззовні. Уже під час проведення другого з'їзду січовики продемонстрували рівень свого вишколу. Їх урочистий парад вітав уряд Карпатської України на чолі з А. Волошином [5, с. 80–81, 10; с. 472].

У результаті проведених заходів Карпатська Січ набула великої популярності не тільки в середині країни, але і за її межами. Бійцями-січовиками наприкінці 1938 – на початку 1939 рр. стали тисячі добровольців із Закарпаття, Східної Галичини, Буковини, Волині, Лемківщини, Холмщини [11]. Причому не тільки із числа націоналістів, але й патріотично налаштованої української молоді загалом, яка наражалася на серйозну небезпеку вже під час переходу кордону. А тих галицьких українців, кого спіймали при переході кордону, за розпорядженням польських властей, засуджували на різні терміни ув'язнення – від 2 до 8 років [7, с. 9]. Зокрема, в інструкції прокурора польського апеляційного суду підкреслювалося: “На основі донесень, які я отримав від окружних прокуратур, можна сказати, що зросли випадки, в яких особи, затримані при спробі нелегального переходу кордону на терени Закарпатської Русі, намагалися перейти кордон з ціллю вступу до “українського легіону”, створеного на Закарпатській Русі... “Український легіон” потрібно віднести до воєнізованих організацій... Тому затриманих потрібно судити за законом як польських громадян, які без згоди польського уряду вступають до польських організацій” [13, ф.205]. Але ніщо не могло зупинити добровольців. Надто великим було прагнення долучитися до боротьби за волю закарпатських українців. Також, крім жіночої Січі, створювалися робітничі відділи, які будували і ремонтували дороги, мости тощо.

Кілька слів про структуру Карпатської Січі. Головними органами Січі, відповідно до Статуту, були Головна Команда і Рада. Команду очолював командант, який мав двох заступників і двох членів команди. У компетенції вищих органів Карпатської Січі було керівництво організацією та розпорядження її майном. Рада складалася із команди і референтів (керівників секцій). Існували референтури організації зв'язку, пропаганди, преси та морального виховання, інструкторсько-оборонного навчання. При Головній Команді діяли адміністративний секретаріат і ревізійна комісія. Члени організації поділялися на дійсних, які були прийняті до складу Команди, та благодійних, які надавали організації матеріальну або моральну підтримку, а також почесних, які мали заслуги перед українським народом. Благодійних і почесних членів призначала Рада. Крім членів, були і кандидати у члени організації. Члени Карпатської Січі мали право брати участь у всіх заходах, що проводила організація, вони користувались активними і пасивними виборчими правами, а також носили однострій, відзнаки і зброю. Вони повинні були дотримуватися Статуту, беззаперечно виконувати накази команди і відбувати покарання. Низові організації Карпатської Січі поділялися структурно на відділи. Кілька відділів становили кіш. За званнями керівний склад поділявся так: старший січовик, сотник і отаман. Посади, які вони обіймали, називалися: гуртковий, провідник, кошовий, член ради і командант. Чини і посади позначалися на рукавах і головних уборах форменого одягу. Керівники складали присягу у присутності команданта.

Діяльність Головного військового штабу ОНОКС була дуже різноманітною. Крім суто військових питань, він вирішував питання ведення заходів пропагандистського і виховного характеру. Референти пропаганди і культурно-освітньої роботи штабу займалися випуском плакатів, афіш, листівок, різних відозв і звернень, посилали на периферію лекторів і пропагандистів. Лекторська група, яка отримала назву “Летюча естрада”, під керівництвом Миколи Чирського провела сотні виступів, зборів та концертів, що мало великий вплив на населення краю, зміцнювало його національно-патріотичні почуття. Особливо ця робота стала відчутною під час виборчої кампанії до Союму Карпатської України. Зокрема, велику інформаційно-пропагандистську роботу здійснював друкований орган Карпатської Січі – щотижневик “Наступ” [6, с. 18–19].

В усіх округах були призначені окружні команданти і відповідні референтури, в селах – сільські команданти. Командант Карпатської Січі Д. Климпуш підписав і направив на місця інструкцію про те, як організувати “Січ” на селі. А щоб надати допомогу низовому активу, в грудні 1938 р., в Хусті відбувся організаційний з'їзд окружних референтів. Кількість учасників становила 60 осіб [10, с. 485].

Слід відмітити, що й сьогодні у різних джерелах різними дослідниками подаються різні дані про кількісний склад Карпатської Січі. Остаточних даних, на жаль, і тепер немає. Також подаються розрізнені дані про кількісний склад окремих підрозділів. Наприклад, є дані про кількість січовиків у Волівському окрузі, яка становила одну тисячу осіб. Існують також відомості про кількісний склад підрозділів Карпатської Січі в Іршаві, Великому Березному, Перечині, Рахові, Середньому, Хусті та Тячеві.

У кожному з названих округів до команд Карпатської Січі масово вливалася молодь, однак лише лічені одиниці з них взяли пізніше участь в боях з угорськими військами. Річ у тому, що більшість з них не встигла пройти елементарний військовий вишкіл, і що найважливіше, отримати зброю. Кількість вишколених і озброєних січовиків, або так званих дійсних членів Січі, ледве перевищувала дві тисячі осіб [9, ф. 4].

Найбоєздатніші підрозділи Карпатської Січі дислокувалися у Хусті. Один із учасників хустської січової команди поручник С. Сулятинський у своїх спогадах писав: “Склад Коша – 5 сотень, 1-а і 2-а сотня... біля 320 людей..., 3-я сотня – це була сотня хустських робітників і студентів. Всього біля 200 людей, 4-а була так звана уряднича із 160180 людей, 5-а – залізнична – 40 людей...” [9, ф. 4]. До того ж найбільшою проблемою Карпатської Січі, крім браку вишколених бійців, була нестача зброї і боєприпасів. Про це нам відомо з багатьох джерел. Так, П. Стерчо писав, що “... січовики зброї не мають. Тільки від випадку до випадку приділяється їм зброя для служби безпеки”.

Культурний референт ОУН при уряді Карпатської України О. Ольжич, який входив до складу військового штабу Карпатської Січі, писав, що Головна Команда “...встигла закупити потай, приватно з різних джерел біля 200 револьверів головного калібру 6,35 та три машинні пістолети з невеликою кількістю набоїв...” [10, с. 282].

Усічні 1939 р. Д. Климпуш звернувся до Президії Ради Міністрів Карпатської України з проханням дати дозвіл на закупівлю зброї. “Вишколення та виконання служби січовиками, – писав він, – є можливим лише, коли січовики будуть озброєні. Головне, це потрібно в більших селах та на пограничних містах, де час від часу занепокоюють наше населення зовнішні і внутрішні вороги Карпатської України” [9, ф. 17, оп.2].

Відсутність зброї та спроби заволодіти нею з боку січовиків призвели до кровопролитних подій 13–14 березня 1939 р. між підрозділами Карпатської Січі та чехословацькими військами. Відсутність зброї стала причиною трагічної розв’язки під час боїв з угорською армією.

З ініціативи А. Волошина був розпочатий збір коштів і пожертвувань на закупівлю зброї. Симпатичні Карпатської України з усього світу стали збирати гроші для цієї мети. Починаючи з пожертв емігрантів-українців з Канади та США і закінчуючи збором грошей з коляди Різдва 1939 р., гроші надходили на рахунки Карпатської Січі. Але брак часу і суб’єктивні чинники не дали змоги довести до кінця задумане з озброєнням січовиків.

Проте, крім дошкульних об’єктивних причин такого стану, додалися, – як зазначено, – ще й суб’єктивні чинники. Надзвичайно негативну роль у подальшій долі Карпатської Січі відіграли відсутність злагоди, взаєморозуміння в її керівних структурах, допущені ними істотні прорахунки і помилки, не виважені, по суті, шкідницькі, підірвні дії щодо уряду, який очолював А. Волошин. Молодим, радикально налаштованим націоналістам завжди видавалося, що уряд діє не агресивно і не активно. І це викликало постійні конфлікти і змови. Визрівали у радикалів і плани усунення від керівництва Карпатською Україною А. Волошина і його оточення. Усе це призводило до створення атмосфери недовіри та підозр і працювало на ворогів держави.

Така ситуація мала неабияке значення, оскільки проблема захисту Карпатської України набувала все більшої гостроти. Вже 14 березня 1939 р. перестала існувати Чехословацька федерація, до складу якої входили чехи, словаки та закарпатські українці. З цього дня події розгорталися з карколомною швидкістю. Завдяки підтримці Німеччини Словаччина проголосила себе самостійною державою. Того ж дня прем’єр-міністр А. Волошин проголосив незалежність Карпатської України і загальну мобілізацію населення. Наступного дня війська нацистської Німеччини окупували Чехію і вступили до Праги без жодного пострілу. Всенародно обраний Сейм Карпатської України прийняв

закон про повну самостійність держави. Карпатська Січ була проголошена національними Збройними силами Карпатської Української Республіки. Головнокомандувачем Січі став щойно обраний президент А. Волошин. Військовим міністром Сейм призначив С. Клочурака. Безпосереднє керівництво військами було покладено на полковника С. Єфремова. Пізніше його змінив полковник М. Колодзінський-Гузар [5, с. 478].

Через потурання нацистської Німеччини і особистого благословення А. Гітлера, війська хортистської Угорщини у складі двадцяти дивізій 14 березня 1939 р. зранку перейшли кордон і розпочали інтервенцію проти Карпатської України. Польща теж тримала на кордоні чотири дивізії, які були готові до вторгнення.

Агресори зустріли достойний супротив з боку Карпатської України. Її населення масово потяглося до свого війська. Незважаючи на це, створилася критично смертельна для республіки ситуація через нестачу зброї. І все ж українці мужньо боронили свій край від вдесятеро переважаючого противника [14, с. 61, 68]. Увесь світ, затамувавши подих, спостерігав за драмою, яка розігралася на невеличкому клаптику вільної української землі. Про героїзм захисників Карпато-української держави писали провідні світові інформажентства. Навіть польська преса змушена була визнати: “Мусимо, одначе, чесно сказати, що в контексті останніх подій маємо більше пошани до українців, ніж до чехів і словаків. Хоч би як там було і хоч би ким були оті “Січовики”, все ж таки ті люди не скавуліли, не склали зброї, але билися в найтяжчих політичних і стратегічних умовах” [15, с. 160].

Як би не сперечалися сучасні історики і дослідники тих подій, але беззаперечним є те, що Карпатська Україна виявилася першою державою, яка здійснила збройний спротив нацистській Німеччині в особі її союзника хортистсько-фашистської Угорщини і не змирилась із зазіханнями на її свободу.

Однак, як зазначалося раніше, сили були нерівними і чисельно, і збройно. Після запеклих боїв, де були жертви з обох сторін, угорці захопили середню частину Карпатської України під кінець березня, північну – у першій половині квітня, а прикордонні пасма через відсутність шляхів – аж у травні. Попри це чисельні відділи Карпатської Січі продовжували партизанську боротьбу у горах протягом усієї мадярської окупації краю [16, с. 157].

У бойових діях проти угорської армії загинуло 5 тисяч українців [14, с. 68].

Коли значна частина січовиків перейшла кордон з Румунією, то місцева влада їх роззброїла та передала на поталу хортистам. Така сама доля спіткала тих українців, які перейшли польський кордон. Усі вони були розстріляні поляками [17, с. 72]. До того ж угорські жандарми скрізь виловлювали січовиків. Угорська влада це питання вирішувала дуже швидко – розстріл на місці, як правило, з попередніми тортурами і знущаннями. Знищувались хортистами також і усі запідозрені у зв'язках з січовиками.

Угорська окупація, як бачимо, була пов'язана з терором і репресіями проти українців. Особливо нетерпимо окупанти ставилися до української інтелігенції. Кожен із них апріорі вважався ворогом хортистів. За дуже короткий час, без суду і слідства, окупанти замучили і розстріляли 27 тисяч найактивніших і національно свідомих українців [18].

Карпатська Україна під натиском переважаючих сил впала, але напередодні II світової війни українці явили світу зразки героїзму та відваги. Пророчими стали слова начальника штабу Карпатської Січі Михайла Колодзінського (полковника Гузара), який сказав: “Коли вже не має розумного виходу з тяжкого становища, то треба вміти вмерти по-геройськи, щоб така смерть була джерелом сили для молодих поколінь” [19].

Отже, під час державотворчих процесів у закарпатському краю протягом 1938–1939 рр. Карпатська Січ перетворилася із напівмілітарних та парамілітарних організацій у регулярне національне військо. Своєю героїчною і неймовірно важкою боротьбою у дуже складних умовах вона ще раз продемонструвала усьому світу волелюбність, державність, патріотизм українського народу.

1. Саранюк Н., Свірідова Л., Хмілевська О. Боротьба українців Закарпаття за власну державність у контексті геополітичних прагнень європейських країн напередодні Другої світової

війни / Н. Саранюк, Л. Свірідова, О. Хмілевська // мат. Всеукр. наук. конф. – Львів, 2012. – С. 395.
2. Стерчо П. Карпато-Українська держава / П. Стерчо. – Львів, 1994. 3. Довгей В. Від Бескидів до Катині / В. Довгей // За вільну Україну. – 1991. – 2 лютого. 4. Буковський І. Утворення та діяльність військових формувань Карпатської України (1938–1939) / І. Буковський: дис... канд. іст. наук 20.02.22. – Львів: НУ “Львівська політехніка”, 2004. – С. 173. 5. Росоха С. Військо Закарпатської України. Карпатська Січ (1938–1939) / С. Росоха // Історія українського війська. – Львів, 1996. 6. Карпатська Січ: матер. наук.-практ. конф., присвяченої 56-й річниці Карпатської Січі. – Ужгород: МПП “Гражда”, 1996. – 252 с. 7. Archiv Ministerstva Zahranich Veci. – Прага; картон 606, 620 – політичні справи. 8. Державний архів Закарпатської обл., м. Ужгород, ф. 3, спр. 18, арк.32. 9. Державний архів Закарпатської обл., м. Ужгород, ф. 4. Міністерство внутрішніх справ, оп. 1, спр. 45. 10. Вегеш М. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / М. Вегеш. – Ужгород: Карпати, 2002. – С. 709. 11. Буковський І. Солідарність галицьких патріотів з Закарпатською Україною в боротьбі проти поневолення / І. Буковський // Військово-науковий вісник Військового інституту Сухопутних військ при НУ “Львівська політехніка”. – Львів, 2000. – Вип. 2. 12. Росоха С. Сойм Карпатської України / С. Росоха. – Львів, 1991. 13. Центральний державний історичний архів у Львові. Ф. 205. Прокурор апеляційного суду у Львові, оп. 1, спр. 221. 14. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1995. 15. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів, 2005. 16. Замлинський Т. Карпатська Січ / Т. Замлинський // Вісник НУ “Львівська політехніка” “Держава та армія”. – 1999. 18. Довгей В. Феномен Карпатської України / В. Довгей // За вільну Україну. – 1991. 19. Топальський В. Формування Карпатської Січі та участь її підрозділів в захисті Карпатської України / В. Топальський: матер. Всеукр. наук. конф. – Львів, 2010.

УДК:94:355.48(477.84)“1944.04”

О.Є. Семенів

Тернопільський національний технічний університет імені І. Пулюя

ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ ПРОРИВУ ОТОЧЕНОЇ 1-ї ТАНКОВОЇ АРМІЇ ВЕРМАХТУ НА ПІВДНІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КВІТНІ 1944 р.

© Семенів О.Є., 2013

Розглянуто питання проведення Червоною армією оточення 1-ї німецької танкової армії під м. Кам'янець-Подільським та чинники успішного виходу німецьких військ з оточення через територію Тернопільської області.

In the article, the question of encirclement of the 1st German Panzer Army near Kamyanets-Podilsky by the Red Army is overviewed and the factors of the successful escape of the German Armies from the encirclement across the Ternopol territory are analyzed.

Трагічні події на західноукраїнських землях часів Другої світової війни до сьогодні сприймаються неоднозначно. Лише об'єктивне висвітлення військово-політичного протистояння на Тернопільщині того часу дає змогу сучасникам використати досвід та уроки тих драматичних часів для консолідації державотворчих сил України. Відсутність у радянській і пострадянській історіографії комплексного наукового вивчення бойових дій на Тернопільщині у 1944 р. зумовила нагальну потребу неупередженого аналізу та оцінки конкретних питань цієї теми.

У багатьох історичних працях більшою чи меншою мірою висвітлюються події визволення України у 1944 р.. Висвітлення ходу визволення Тернопільщини у 1944 р. у вітчизняній та зару-